

<http://dx.doi.org/10.18778/0208-6050.94.13>

MIROŚLAW ROMAŃSKI
(RZESZÓW)

Gwatemala – polityka wewnętrzna (od końca II wojny światowej do wojny domowej 1960 roku)

Sytuacja społeczno-polityczna w Gwatemali po II wojnie światowej jest w Polsce na ogół mało znana. W fachowych czasopismach naukowych poświęconych historii najnowszej i pismach popularnonaukowych nie ma konkretnych odniesień do tej kwestii. Dotyczy to również gwatemalskiej gospodarki, co oczywiście ma ścisły związek z polityką. Materiały powszechnie dostępne koncentrują się zazwyczaj na ogólnych opracowaniach w postaci poradników i literatury podróźniczej¹, opracowań poświęconych kulturze², etnografii³, archeologii⁴ i literatury⁵ tego kraju. Nawet jednak w odniesieniu do tych dziedzin brakuje fachowej literatury naukowej, która wyczerpująco omawiałaby daną tematykę. Informacje pochodzące z tych opracowań na ogół zawierają wszak sporo ciekawostek.

Problematyką Gwatemali w odniesieniu do polityki zajmował się Ryszard Kapuściński⁶. Istnieją także starsze opracowania poruszające kwestie polityki wewnętrznej tego kraju: prace Jaimego Diaz Rozzotto⁷, Jacka Machowskiego⁸, Norberta Frýda⁹ i Manuela Galicha¹⁰. Znane są również szersze prace poświęcone Ameryce Łacińskiej, w różnym ujęciu dotyczące aspektów politycznych, społecznych, kulturowych, ekonomicznych i gospodarczych. Znajdują się w nich przeważnie ogóle dane dotyczące Gwatemali¹¹.

¹ J.R. Suchocki, *Na szlaku koki*, Warszawa 2002.

² I. Lissner, *Zagadki wielkich kultur*, Warszawa 1990; A. Czerner, J. Żrałka, *Gwatemala mnie powala*, Żory 2007.

³ K. Szelemej, *Konflikty etniczno-narodowe w Gwatemali*, Warszawa 2004.

⁴ Ch. Gallenkamp, *Majowie*, Warszawa 1968.

⁵ L. Cardozay Aragón, *Miguel Ángel Asturias: casi novela*, Mexico 1991.

⁶ R. Kapuściński, *Dlaczego zginął Karl von Spreiti?*, Warszawa 2010.

⁷ J. Diaz Rozzotto, *La Révolution au Guatemala: 1944–1954*, Paris 1971.

⁸ J. Machowski, *Gwatemala*, Warszawa 1955.

⁹ N. Frýd, *Uśmiechnięta Gwatemala*, Warszawa 1958.

¹⁰ M. Galich, *Guatemala (monografia)*, La Habana 1968.

¹¹ J. Prokopczuk, *Azja, Afryka i Ameryka Łacińska po drugiej wojnie światowej*, Warszawa 1983; *Dzieje Ameryki Łacińskiej od schyłku epoki kolonialnej do czasów współczesnych*,

Wobec bardzo skąpych informacji na temat sytuacji w Gwatemali po II wojnie światowej celem artykułu jest przedstawienie najważniejszych aspektów jej polityki wewnętrznej oraz gospodarczej. Przyjęte w tekście cezurę czasowe obejmują okres od 1945 do 1960 r. O ile pierwszej daty nie trzeba wyjaśniać, o tyle druga wymaga wytłumaczenia. Lata 1945–1960 na terenie Gwatemali to okres napięć społecznych, przemian natury politycznej, społeczno-gospodarczej, a także zamachu stanu. Doprowadziły one do wojny domowej, która rozpoczęła się w 1960 r. Opisanie jej oraz przemian społeczno-politycznych w czasie jej trwania wymagałoby stworzenia sporej objętościowo pracy. Dlatego autor ograniczył się tu do 1960 r. Sprawa wojny domowej wymaga osobnych badań i *de facto* wymusza na historyku potraktowanie tematu jako odrębnego problemu. Uzasadnia to tym bardziej fakt, że wojna domowa w Gwatemali trwała aż 36 lat.

Podstawą źródłową artykułu są głównie informacje pochodzące z biuletynów Ministerstwa Spraw Zagranicznych PRL oraz dokumenty wytworzone przez Wydział Zagraniczny KC PZPR, które znajdują się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Rolę pomocniczą odegrały też inne źródła niezbędne do analizy problematyki, jak np. materiały prasowe, literatura, zasoby znajdujące się w Internecie. Dzięki materiałom archiwalnym udało się ustalić interesujące fakty oraz uzyskać zarys sytuacji polityczno-gospodarczej Gwatemali na przestrzeni analizowanego okresu. Kwerenda archiwalna wykonana przez autora ma niewątpliwie charakter przyczynkowski, a stan wiedzy w analizowanym przedmiocie wymaga szerszych badań.

Gwatemala jest państwem leżącym w Ameryce Środkowej nad Oceanem Atlantyckim oraz Oceanem Spokojnym. Graniczy z Salwadorem, Hondurasem, Meksykiem i Belize. Pierwotnie obszar zamieszkiwali Indianie związani z kulturą Majów¹². W pierwszej połowie XVI w. teren ten został podbity przez hiszpańskich konkwistadorów, którzy utworzyli kolonię podlegającą Nowej Hiszpanii. W 1821 r. Gwatemala uzyskała niepodległość, była też okupowana przez Meksyk, a w roku 1839 ogłoszono niepodległą republikę¹³. W połowie XIX w. za dyktatury Metysa Carrera uchwalono pierwszą konstytucję, druga zaś, bardziej liberalna, weszła w życie w roku 1879 za kolejnego prezydenta – Justo Barriosą. W pierwszej połowie XX w. Gwatemala przeżywała intensywny rozwój gospodarczy. Został on jednak kompletnie zniszczony przez II wojnę światową. Upa-

t. III, 1930–1975/1980, red. R. Stemplowski, Warszawa 1983; *Zamachy stanu, przewroty, rewolucje: Ameryka Łacińska XX wieku*, red. T. Łepkowski, Warszawa 1983; J. K o w a l e w s k i, *Guerrilla latyno-amerykańska: szkice z dziejów rewolucyjnych walk partyzanckich XX wieku*, Wrocław 1978.

¹² A. W i n i a r c z y k - R a ż n i a k, *W kraju Majów – Gwatemala*, [w:] *Badania i podróże krakowskich geografów*, t. IV, red. Z. Górka, J. Więclaw-Michniewska, Kraków 2009, s. 85–87.

¹³ S. Z a s a d a, *Gwatemala kraj terroru*, „Misyjne Drogi” 1993, nr 2 z kwietnia–czerwca, s. 45–47.

dek gospodarki gwatemalskiej, opierającej się w głównej mierze na kapitale brytyjskim w XIX w. oraz amerykańskim w XX w., zrujnował całkowicie jej podstawy.

W Gwatemali od lat dwudziestych XX w. ścisły związek z dyktatorskim charakterem władz kraju miał ruch komunistyczny. Sytuacji towarzyszyły nieustanne naciski Stanów Zjednoczonych na walkę z nim oraz z dyktaturami poszczególnych prezydentów. Po interwencji USA zakończonej ustąpieniem ze stanowiska prezydenta Gwatemali Manuela Contrerasa¹⁴ zręby partii komunistycznej były strukturą zorganizowaną. Jednak w wyniku objęcia władzy przez wojskowego dyktatora Jorge'a Ubico Castañedy'ego w roku 1931 komunistyczny ruch z organizacją partyjną zostały zniszczone. Odbudowa nastąpiła dopiero po strajku powszechnym, obaleniu Castañedy'ego w 1944 r. i zmuszeniu go do emigracji. Krótkie rządy junty wojskowej w latach 1944–1945 *de facto* dały początek władzy pierwszego reformatorskiego prezydenta Gwatemali Juana José Arévalo Bermejo. Był to jednak polityk ideowo związany z tzw. duchowym socjalizmem i z tego powodu władze USA oskarżały go o sympatię z komunistami. Elementy zwalczania ruchu komunistycznego przez USA były częścią polityki hamowania jego ekspansji we wszystkich krajach Ameryki¹⁵.

Juan Bermejo wprowadził w Gwatemali wiele reform, nadając szerokie prawa najbiedniejszym, doprowadzając do zalegalizowania wielu partii politycznych oraz inicjując reformę agrarną¹⁶. Efektem reform było również rozwinięcie prawodawstwa socjalnego nieistniejącego przed 1944 r. oraz prowadzenie polityki gospodarczej określanej jako niezależnej. Jednak z powodu wielu nowych rozwiązań wprowadzonych przez J. Bermejo nie zastanawiano się głębiej nad tym, że owa „niezależność” miała dać przepustkę do władzy komunistycznej partii gwatemalskiej siłom promoskiewskim. Dowodem tych działań były często nagłaśniane hasła propagandowe mówiące o władzy „demokracji ludowej”, jak również zabiegi o odbudowę zrębów istniejącej wcześniej partii komunistycznej. Nastąpiło to już w 1947 r., kiedy borykano się ze sprawami natury kadrowej, ideologicznej i politycznej. Za formalną datę powstania Komunistycznej Partii Gwatemali przyjęto dzień 28 września 1949 r., kiedy odbył się jej pierwszy zjazd. Od tego czasu propaganda partyjna mówiła o siedmiokrotnym wzroście jej szeregów i powstaniu organizacjach KPG w 18 na 22 departamenty¹⁷. Trzeba przyznać, że zabiegi partii obliczone siłą rzeczy na efekt poparcia sprawiły, że reforma rolna dała w ręce około 100 tys. rodzin chłopskich ziemię obszarniczą

¹⁴ http://www.aquiguatemala.net/presidentes/manuel_orel_lana.html (dostęp: 1 I 2015 r.).

¹⁵ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [dalej: KC PZPR], Wydział Zagraniczny, sygn. 295/XX-80, k. 229.

¹⁶ J. B e r m e j o, *Guatemala: la democracia y el imperio*, Buenos Aires 1961, s. 12–22.

¹⁷ Były one wówczas jednostką podziału administracyjnego Gwatemali.

i monopole zagraniczne oraz kredyty na sumę 9 mln quetzali. Przyczyniła się też do podwyższenia zarobków pracowników i świadczeń socjalnych. Doprowadziła do wzmocnienia zjednoczenia ruchu związkowego w ramach jednej centrali związkowej Ogólnej Konfederacji Pracowników Gwatemali i była głównym inicjatorem powstania organizacji: Ligi Lokatorów, Związku Działkowiczów, Ligi Kobiet Gwatemalskich, Ligi Młodzieży Demokratycznej itp. Inicjatywy KPG kształtowały się też w kwestii poparcia dla chłopstwa, budowy szosy do Atlantyku, portu Santo Tomas, centrali hydroelektrycznej Jurn-Marinala oraz realizacji planu gospodarczego płk. Jacobo Arbenza Guzmána. Został on w 1951 r. nowym prezydentem Gwatemali w wyniku pierwszych w historii tego kraju wolnych wyborów, w których uzyskał 60% poparcia. Współpraca z jeszcze wówczas nielegalną Gwatemalską Partią Pracy dała rezultat przyjęcia w 1952 r. przez jego rząd ustaw mających na celu wywłaszczenie części ziem dużych plantacji i przekazania ich w użytkowanie samodzielnym rolnikom. Celem tego była zmiana dysproporcji w posiadaniu ziemi, ponieważ tuż po wojnie tylko 2% populacji Gwatemali miało 72% powierzchni kraju, z czego jedynie 12% było w użytkowaniu. W rzeczywistości jednak J. Guzmán dążył do tego, żeby osłabić wpływy wielkich właścicieli ziemskich i zagranicznych plantatorów. Polityka ta, ciesząca się poparciem społecznym, ściągnęła na J. Guzmána zarzuty sympatyzowania z komunizmem¹⁸.

Na początku lat pięćdziesiątych XX w. sfery rządzące w Gwatemali charakteryzował brak jednolitego działania w kierunku poparcia dla komunizmu. Do podstawowych zadań stojących przed KPG należały zatem zabiegi o pozyskiwanie jak największej liczby członków, a także wzmocnianie pozycji J. Guzmána, gdyż stanowisko antyamerykańskie nie znalazło do końca poparcia w rządzie gwatemalskim oraz wśród przywódców koalicji rządowej i wysokich oficerów armii. Nie było to proste z uwagi na obecną w sferach KPG korupcję i karierowiczostwo, które docierały do opinii publicznej. Nie pomogło również zalegalizowanie w 1952 r. Gwatemalskiej Partii Pracy¹⁹.

Inicjatywy antyrządowe Ameryki Północnej w Gwatemali inicjowane przez władze USA, jak również organizowanie przez nie sił opozycyjnych sprawiały, że rządy gwatemalskie były pod nieustanną presją Departamentu Stanu USA²⁰. Amerykanie finansowali i organizowali siły mające na celu osłabienie i obalenie rządów dyktatorsko-komunistycznych Gwatemali. Jednym z najmniejbezpiecznych przedsięwzięć była rebelia zbrojna dowodzona przez płk. Francisco Arana, ówczesnego dowódcę sił zbrojnych, który miał udział w obalaniu junty wojsko-

¹⁸ *Sprawozdanie Komitetu Centralnego na III Zjeździe Gwatemalskiej Partii Pracy*, 19 V 1961, s. 2–4 (materiały w zbiorach autora).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ „Informacje Wydziału Zagranicznego KC PZPR” 1960, nr 36, s. 1–5.

wej w Gwatemali. Rebelia została stłumiona przez część armii pod dowództwem ministra obrony narodowej, płk. Jacobo Arbenza, jak również przez masy robotnicze, chłopskie i studentów zmobilizowanych do broni. Inicjatywy amerykańskie podejmowano również w kierunku obalania nowych porządków w Gwatemali. Mimo że niektóre działania USA zostały zdławione, Departamentowi Stanu udało się przeprowadzić interwencję w obronie interesów United Fruit Company i w oparciu o Centralną Agencję Wywiadowczą. Wśród inicjatyw zwalczania rządu Gwatemali znajdowała się kampania antykomunistyczna, określenie przez USA Gwatemali jako przyczółka komunizmu międzynarodowego i jako zagrożenia dla bezpieczeństwa kontynentu²¹. W kampanii doniosłą rolę odegrał Kościół katolicki Gwatemali. Presja dyplomatyczna była wywierana nie tylko przez ambasadę amerykańską w tym kraju, lecz także przez Organizację Państw Amerykańskich. Niektóre rządy opozycyjne, jak np. San Dominga, Nikaragui i Hondurasu, podjęły współpracę z Departamentem Stanu USA wspierającym kontrrewolucjonistów w zakresie środków finansowych oraz broni. Dyskryminacja rządu gwatemalskiego przejawiała się w zakazie sprzedaży mu broni i importu do Stanów Zjednoczonych kawy gwatemalskiej oraz benzyny. Również w szeregach armii gwatemalskiej pojawiały się nastroje antyrządowe, co przejawiało się w spiskach inspirowanych przez attaché wojskowych USA i agentów CIA. Niemal jednocześnie kontynuowano w USA procesy sądowe przeciwko komunistom²². Szkolono także armię w bazach Hondurasu, aby dać jej rozkaz do zaatakowania Gwatemali, wykorzystując ją jako główne narzędzie do wywierania presji na dowódców armii gwatemalskiej i antykomunistów w jej rządzie. Plany USA mogły zostać zrealizowane, ponieważ po stronie opozycji bezpośrednio stanęli trzej wysokiej rangi ministrowie Gwatemali. Komuniści gwatemalscy nie byli w stanie skonsolidować sił, żeby stawić czynny opór presji amerykańskiej. Mimo powołania wielu Komitetów Obrony Suwerenności kierownictwo rządowe zostało znacznie osłabione na skutek głębokich sprzeczności między członkami ugrupowań²³.

Kiedy w 1954 r. do Gwatemali zawinął szwedzki statek z zakupioną w Czechosłowacji bronią, Amerykanie uznali, że J. Guzmán jest współpracownikiem ZSRR. Z tego powodu prezydent USA Dwight Eisenhower upoważnił CIA do przeprowadzenia operacji pod kryptonimem PBSUCCESS. Głównym jej celem było obalenie władz Gwatemali i powołanie rządu proamerykańskiego. Ze składającej się z około 400 osób wyszkolonej w Hondurasie armii powołano Armię Wyzwoleńczą, na czele której stanął płk Carlos Castillo Armas. CIA wykorzysta-

²¹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, sygn. 296/XX-81, k. 55–59.

²² *Ibidem*, sygn. 237/XXII-555, k. 1–2.

²³ „Informacje Wydziału Zagranicznego KC PZPR” 1961, nr 28, s. 5.

ła do operacji cztery bombowce i sieć tajnych radiostacji²⁴. Ostatecznie zmuszono J. Guzmána do rezygnacji z funkcji prezydenta Gwatemali w dniu 27 czerwca 1954 r. Prezydentem kraju został płk C. Armas, który anulował reformy poprzedników i wprowadził dyktaturę. Rezygnacja J. Guzmána dała początek długiemu okresowi destabilizacji politycznej w Gwatemali²⁵.

Decydującą przyczyną upadku rządu gwatemalskiego było przejście dowódców wojskowych na stronę sił opozycyjnych i proamerykańskich. C. Armas podpisał układ o przyjaźni wojskowej z USA i wydał ustawę naftową, na mocy której wszystkie tereny naftowe Gwatemali zostały oddane USA. United Fruit Company z powrotem otrzymała ziemie skonfiskowane przez reformą rolną i uzyskała nowe koncesje. C. Armas dostał od USA sumę 18 mln dolarów pożyczki dla Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju.

Po upadku rządu prokomunistycznego ludzie poprzedniego porządku nie rezygnowali z jego przywrócenia. Dużą rolę w tych walkach odegrali studenci, którzy przy masowym udziale robotników zorganizowali w latach 1955–1956 obchody z okazji rocznicy obalenia dyktatury J. Castañedy'ego. Duże znaczenie miały również obchody pierwszomajowe. W związku z tymi protestami represje dotknęły studentów i chłopów. Zaostrzeniu uległy w tym czasie antagonizmy we władzach. Zorganizowany przez prezydenta C. Armasa Narodowy Ruch Demokratyczny dążył do zmonopolizowania władzy w swoich rękach oraz stanowisk w parlamencie i we władzach municypalnych. Zaczęła się temu przeciwstawiać opozycja, czemu towarzyszyły nastroje krytyczne wobec C. Armasa w wojsku. Siły polityczne popierające komunistów w tym czasie zaprzestały jakiejkolwiek działalności i były *de facto* zdelegalizowane. Najpoważniejszą rolę w opozycji odgrywała wówczas nielegalna grupa pod nazwą Odbudowa Demokratyczna, która po śmierci C. Armasa w 1957 r. razem z innymi utworzyła Partię Rewolucyjną²⁶. W ugrupowaniu tym istniały silne tendencje, aby szukać takiego wyjścia z powstałej sytuacji, które mogłoby wykazać „placet” ambasady Stanów Zjednoczonych. Poza tym istniała grupa wydawców czasopisma „Student”, która odegrała poważną rolę w walce o przywrócenie porządku sprzed rządów C. Armasa. Jedyną partią nieprzerywającą swej działalności w najtrudniejszym nawet okresie była Gwatemalska Partia Pracy. Nie przewidywała delegalizacji i nie podjęła żadnych środków, aby się do tego przygotować, co z kolei wpłynęło na poniesione przez nią duże straty. Z Komitetu Centralnego zostało zaledwie kilku działaczy, którzy utracili kontakt z organizacjami partyjnymi. Wysiłki podejmowane

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ S. K i n z e r, *Revisiting Cold War Coups and finding them costly*, „New York Times”, 30 X 2003, nr 66, s. 5.

²⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, sygn. 298/XX-99, k. 44–49.

w latach 1954–1957 skoncentrowały się na odbudowywaniu organizacji partyjnej²⁷.

Prezydent Gwatemali, płk C. Armas, został zamordowany w dniu 26 lipca 1957 r. przez przeciwników politycznych, w porozumieniu z dyktatorem Dominikany – Rafaellem Leónidasem Trujillo. Ambasada USA niemal natychmiast podjęła interwencję w celu wyznaczenia następcy C. Armasa. Nowy rząd przeprowadził wybory, ale fałszerstwa wyborcze były tak masowe, że wywołały oburzenie zarówno sił komunistycznych, jak i opozycji. Protesty przeciwko nadużyciom wyborczym rozpoczęły się wśród zwolenników gen. Miguela Ydígorasa Fuentesasa, który faktycznie otrzymał większość głosów wyborczych. Wystąpienia te przeistoczyły się jednak w masową walkę przeciwko dyktaturze. Zaostrzyły się również sprzeczności w łonie armii, co doprowadziło z kolei do obalenia rządu i przejścia władzy przez juntę wojskową. Jednak po naciskiem attaché wojskowego USA junta oddała władzę płk. Guillermo Flores Avendaño, który pomógł ambasadzie Stanów Zjednoczonych uratować Narodowy Ruch Demokratyczny od całkowitej likwidacji i umożliwił opozycji zebranie sił. Walki w październiku 1957 r. doprowadziły do unieważnienia wyborów oraz rozpisania nowych, przewidzianych na styczeń 1958 r. W wyborach tych zwycięstwo odniósł gen. M. Fuentes korzystający z poparcia sił walczących z Narodowym Ruchem Demokratycznym. Ponieważ ruch ten zachował ważne pozycje w aparacie państwowym, zaraz po objęciu władzy przez gen. M. Fuentesasa siły prokomunistyczne zainicjowały kampanię walki z NRD. Zaowocowało to skonsolidowaniem opozycji przeciwko tej partii. Z biegiem czasu jednak rząd M. Fuentesasa przeszedł w swej polityce na coraz bardziej antypaństwowe pozycje. Proces ten, który dał się zaznaczyć w 1959 r., został przyspieszony pod koniec 1960 r. Prezydent M. Fuentes niezwłocznie przystąpił do rozwiązania głównych sprzeczności panujących wśród opozycji. Założony przez prezydenta C. Armasa Narodowy Ruch Demokratyczny znajdował się w opozycji do M. Fuentesasa z – jak to określono – najbardziej reakcyjnych pozycji. W 1959 r. nastąpił w tej partii rozłam. W przeddzień wyborów parlamentarnych jedno z jej dotychczasowych ugrupowań podpisało w grudniu 1959 r. układ z M. Fuentesem, na mocy którego miało wziąć udział w wyborach wspólnie z partią rządzącą i w obozie koalicyjnym. Dzięki temu skrzydło to uzyskało stosunkowo ważne pozycje w parlamencie i rządzie²⁸.

Innym ważnym krokiem w kierunku otwartej dyktatury były metody zastosowane podczas wyborów parlamentarnych dnia 6 grudnia 1959 r. M. Fuentes wykorzystał całą swoją władzę państwową, przekupstwa polityczne i nacisk administracyjny, żeby opanować parlament²⁹. Po wyborach oświadczył, że ma zamiar

²⁷ „Informacje Wydziału Zagranicznego KC PZPR” 1961, nr 28, s. 9.

²⁸ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, sygn. 288/XX-44, k. 34–47.

²⁹ „Informacje Wydziału Zagranicznego KC PZPR” 1961, nr 28, s. 18.

stosować politykę „twardej ręki”. Dała się ona odczuć podczas strajku pracowników ubezpieczalni. Prewencyjne prawodawstwo karne przeciw komunizmowi znów było nagminnie stosowane. Rząd inicjował akcje walki z siłami komunistycznymi i czynił przygotowania do delegalizacji lewicowych ugrupowań. Znalazło to wyraz w podjęciu środków przeciwko Autonomicznej Federacji Związków Zawodowych Gwatemali³⁰.

Przy tych działaniach dyktatura M. Fuentesesa zachowała pewne formy legalizmu. Dla przykładu, formalnie uszanowano prawo nauczycieli do wyrażania protestu przeciwko niektórym posunięciom rządu. Faktycznie jednak po cichu usunięto ze stanowisk niektórych aktywnych nauczycieli albo przeniesiono ich na niższe stanowiska. W podobny sposób postąpiono wobec urzędników ubezpieczalni. To samo można stwierdzić w odniesieniu do zasady wolności zrzeszenia. Gwatemalska Partia Pracy była zdelegalizowana od sześciu lat. Jeśli chodzi o inne partie, wprowadzono zasadę, że aby zarejestrować daną partię, należy wpieryw przedłożyć władzom wykaz 10 tys. jej członków. Przeprowadzono także ataki na siedziby partii spełniających ten warunek i zabierano gotowe spisy członków. Tego typu zabiegi napędzały nie tylko w Gwatemali, lecz także w krajach Ameryki kampanie antykomunistyczne realizowane z dużym zacięciem. Powszechne wśród nich były wytyczane komunistom procesy polityczne oraz wszelkie formy delegalizacji ruchu robotniczego³¹.

Oliwy do ognia dolewały organizowane od dłuższego czasu antyrządowe spiski przez opozycyjny Narodowy Ruch Demokratyczny oraz nie najlepsze nastroje w rządzie. Charakterystyczne było oświadczenie Kościoła katolickiego, który stwierdził, że nie ma zamiaru udzielać poparcia żadnemu ugrupowaniu politycznemu. Była to odpowiedź na starania ze strony niektórych odłamów opozycji o poparcie księży w ich walce przeciwko odłomom „reakcyjnym”. Stanowisko to można wytłumaczyć tym, że Kościół katolicki został poważnie skompromitowany swoim entuzjastycznym poparciem udzielonym płk. C. Armasowi sześć lat wcześniej³².

Poważny rozdzźwięk między zwolennikami demokracji, dyktatury i komunizmu w Gwatemali sprawił, że w 1960 r. masy robotniczo-chłopskie, stanowiące fundament komunizmu, nie były w stanie przeorganizować swych szeregów, żeby stawić czoła siłom opozycyjnym. Na wsi praktycznie nie było związków zawodowych, tak z powodu chronicznego bezrobocia, jak i represji stosowanych

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Przemówienie Jamesa Jacksona – przewodniczącego delegacji Komunistycznej Partii USA*, „Trybuna Ludu”, 18 III 1959, nr 76, s. 4; *Akcja zmierzająca do delegalizacji KP USA*, „Trybuna Ludu”, 23 XI 1961, nr 332, s. 3; L. Pastusiak, *Demokracja po amerykańsku: prześladowania Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1969, s. 100–110.

³² „Informacje Wydziału Zagranicznego KC PZPR” 1961, nr 28, s. 19.

przez policję i obszarników³³. Doszło do tego, że chłopcy byli zmuszeni uciekać w góry w celu ratowania swego życia. Wtedy postrzegano ich jako partyzantów, przeciwko którym wysyłano ekspedycje karne. Komunizm jednak nie zdołał osiągnąć na wsi większych wpływów. Jeśli chodzi o ruch syndykalny, również on został bardzo osłabiony. Przed kontrrewolucją liczył około 500 organizacji związkowych, a w 1960 r. już tylko 50. Generalna Konfederacja Pracowników Gwatemali liczyła wówczas 100 tys. członków, a na początku lat sześćdziesiątych XX w. zaledwie 16 tys. Było to efekt represji po zwycięstwie kontrrewolucji oraz wpływów kapitalistów.

Rozbicie ruchu związkowego w Gwatemali należało do faktu w latach 1959–1960. Istniała Autonomiczna Federacja Związkowa Gwatemali z kierownictwem wywodzącym się z mas robotniczych, ale nie obejmowała już wówczas najważniejszych zakładów pracy. Oprócz niej działała Rada Związkowa Gwatemali, należąca do panamerykańskiej federacji związkowej, w której znaczny udział miała opozycja. W tym czasie działały również niezależne organizacje związkowe, z których do najsilniejszych należał Związek Kolejarzy. Rząd natomiast starał się podporządkować sobie ruch związkowy, nasyłając do organizacji związkowych różnych przekupionych przez ministerstwo skompromitowanych działaczy³⁴.

Sytuacja wśród opozycji również nie była klarowna. Partia Rewolucyjna reprezentująca narodową burżuazję oraz część działaczy proamerykańskich nie wykazywała dużej aktywności, choć jej wpływy były znaczne. Jej przywódca Mario Mantez Montenegro nie miał już tak silnej pozycji, choć w 1960 r. w partii tej kształtował się odłam bardziej bojowy i dynamiczny. Jeśli chodzi o drobnomieszczaństwo, reprezentowała je Partia Jedności Rewolucyjnej, ale musiała pokonać trudności wewnętrzne, które przeszkadzały jej w rozszerzaniu swoich wpływów. Poza tym istniały dwa małe ugrupowania, które się zjednoczyły – Partia Rewolucyjna Autentyczna i Narodowa Partia Rewindykacyjna. Wyrzażały one stanowisko umiarkowanej burżuazji i drobnomieszczaństwa. Jeśli chodzi o Gwatemalską Partię Pracy, wówczas miała jeszcze mało członków i była stosunkowo słaba z punktu widzenia organizacyjnego³⁵.

Napięta sytuacja w Gwatemali zebrała żniwo i od 1960 r. rozpętano krwawą wojnę domową toczoną między lewicową partyzantką, armią i prawicowymi oddziałami paramilitarnymi³⁶. Wojna domowa w Gwatemali trwała aż 36 lat i zakończyła się dopiero w 1996 r. Zginęło w niej ponad 200 tys. osób, a prawie 100 tys. kobiet zostało zgwałconych³⁷.

³³ *Ibidem*, s. 20.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. II, Warszawa, 1974, s. 150.

³⁶ <http://m.wyborcza.pl/> (dostęp: 1 V 2015 r.).

³⁷ <http://pl.globalvoicesonline.org/2012/03/gwatemala-przerwanie-ciszy-na-temat-ludobojstwa-nardzennych-kobietach/> (dostęp: 2 V 2015 r.).

W latach 1944–1960 polityka w Gwatemali oscylowała wokół zwalczania się nawzajem sił komunistycznych, dyktatorskich i opozycji demokratycznej, popierającej inicjatywy Stanów Zjednoczonych. Podziały te nie były do końca klarowne, bo nawet w rządach komunistów tworzyła się opozycja o sympatiach proamerykańskich, a USA niejednokrotnie wspierały reżim dyktatorski panujący w Gwatemali. Faktem jest, że dla władz USA jako zło konieczne lepsza była dyktatura popierająca inicjatywy demokratyczne niż dyktatura komunistyczna. Komunizm na kontynencie amerykańskim był zwalczany z dużym zaangażowaniem. Mimo słabej jego pozycji w Gwatemali przez wiele lat działacze z nim związani odgrywali ważne role w decydowaniu o kluczowych sprawach wymiaru politycznego, społecznego, ekonomicznego i gospodarczego w tym regionie. Ścieranie się różnych sympatii wśród przeciwstawnych sobie sił politycznych było niejednokrotnie podyktowane różnymi interesami natury ekonomicznej i gospodarczej. Należy dodać, że również USA takowe miały, dlatego chęć pozbycia się w Gwatemali polityków o sympatiach komunistycznych nie do końca miała wymiar bezinteresowny.

Uzależnienie Gwatemali od Stanów Zjednoczonych w kwestiach gospodarczych miało wymiar szczególny. Z uwagi na fakt, że plantacje kawy na terenie Gwatemali zajmowały $\frac{2}{3}$ jej powierzchni, gwatemalski eksport kawy do USA stanowił podstawę. Uzależnienie Gwatemali od rynku północnoamerykańskiego miało zatem też wpływ na jej wewnętrzną politykę³⁸. Wahania i recesje gospodarcze wymuszały na władzach Gwatemali nawiązywanie kontaktów gospodarczych z krajami bloku socjalistycznego. Nie chodziło tu o kawę, a o szereg innych produktów eksportowanych przez Gwatemalę: kukurydzę, banany, fasolę, ryż, trzcinę cukrową, pszenicę i bawełnę. Gospodarka Gwatemali w latach 1944–1960 dążyła co prawda do osiągnięcia pewnej niezależności, ale w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX w. znalazła się w całkowitej dominacji kapitału amerykańskiego. Odnosiło się to nie tylko do eksportu, lecz także do przemysłu i banków. Na skutek przeobrażeń na rynkach światowych i na rynku amerykańskim, a także zacofania rolnictwa i niedorozwoju przemysłu Gwatemali kraj ten musiał więcej importować niż eksportować. Wywołało to kolejne uzależnienia Gwatemali od USA w kwestii pożyczek i kredytów. Z drugiej strony naciski USA na obalenie dyktatorów o rodowodach komunistycznych nie były podczas udzielania pożyczek bez znaczenia. Trzeba dodać, że o ile do 1950 r. Gwatemala miała zaciągnięte kredyty na sumę 9 mln quetzali, a tyle w 1960 r. było to już 57 mln quetzali. Wszystkie powyższe czynniki miały poważny wpływ na pozycję Gwatemali wobec Stanów Zjednoczonych, jak również na jej przemiany natury politycznej burzliwie obecne w okresie 1944–1960.

³⁸ „Informacje Wydziału Zagranicznego KC PZPR” 1961, nr 28, s. 11–13.

MIROSLAW ROMAŃSKI

Guatemala – internal policy (since the end of the Second World War until the end of the Civil War 1960)

The article presents mainly the little known form among the Polish researchers of general history, the issue of changes and processes of social-political nature in Guatemala arising during the period before ending the Second World War and the Civil War 1960. The author focused on discussion of the main aspects of internal and economic policy of that country, including the crucial role played by social tensions, political, social-economic changes, and also the coup. These factors had a determining role on the processes happening in the political sphere of Guatemala.

The source basis of the article is information from the bulletin of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of Poland and the archives of the Foreign Department of the Polish United Workers' Party, which are in the Archive of New Files. The article is of the contributory nature, therefore the research within the subject matter is an open issue.